

עלים אחרים בלתי נודעים מתוספות למסכת כתובות
עם מאמר קמץ על תוספות רבנו יצחק הזקן ועל התוספות למסכת
קדושין המיוחסים לו בשים דפוס ווילנא
מאת יהודה המכונה ליב בלוי (בודאפסטה).

לפני זמן מה בא לידי ספר אחד מארץ ישראל ומצאתי בפנים הכרך
שני דפים כתבי יד מדובקים על שני לחות הקשר ועוד עלה אחד כתוב משני
עבריו נקשר לפני הספר. כולם נכתבו בכתב מזרחי יפה ומבודד מיד מוסר אחר.
אחרי שומי עיני עליהם הכרתי מיד שהם שרידים יקרים מקובץ תוספות ישן לכתובות
שלא נודע עד עתה כי הפשתי אחריהם בחפש מתופש ולא מצאתי אותם בצורתם
לא בתוספות הנרשמים בשים ולא באותם המובאים בשטה מקובצת וגם אין זכר להם
בספרים אחרים. על כן אמרתי בלבי אקבע להם מקום בספר היכול הוה ואוציאם בתור
מנחה להחכם הנודע לתהלה בכל נפוצות יהודה המוציא מתשכה אורה מפסגות
מספרותנו הישנה יברכהו ה' בשיבה טובה יחוקנו ויאמצהו לכבוד ולחפארה ולחכמת
ישראל לעשרה.

I.

בתחלה אציג בפנים הכייל תוספת ומגרעת ובשולי הצד הצינונים וההערות
ובסוף אחזה דעתי על המחבר. וזה החלי.

דף א'

אלמנה¹ דאמרי מכרה או משכנה נתנה מקצת כתוי יש לה מזונות. ונלים
דתובעת דאם תבעה מנה או מאתים ושיירה התוספת כאלו לא תבעה אלא מקצת

¹ ר"ל בפרק אלמנה דף צ"ז ע"ב. כל זה עד וי"ם נמצא בתוספות שלנו כתובות נ"ד
ע"ב. בריה ולתובעת בשני מעט אבל תרוץ השני חדש הוא.

מנה) מאתים ונוזוניה כשביל התוספת וי"ם שאם תבעה כתוי סחם אפי' התוספת ככלל והפסדה מוונתיה דליה שאינה חובעת אלא עיקר אבל תוספת לא קמיל . . . ולשבועה. פרשיי לענין כל מילי דשיכי לישבע על הכתוי אף התוסי נמי בעי שבועה. וקשה מאי איריא משום תנאי כתוי ככתוי דמי אפי' בכל חובות שבעולם תנינן הכי כפי כל הנשבעי' וספריה²) לשבועה שאם נשבעה על הכתוי מסתמי על התוסי נמי נשבעה וכשחבא שוב לנכות תוספת אינה צריכה שבועה . . . ולשביעיה פרשי' שאין שביעית משמטת התוסי כשם שאין משמט העיקר. וק' דהא תינה לר' יוסי דאית ליה בפרק בתי דשביעית דהקפת חנוה ושכר שכיר משמטי' הלכך אי לא הויה תוסי ככתוי הוה אמרי' דמשמט אפי' דלאו הלוואה היא אבל רבנן דאמרי לעיל דכל מילי דלאו הלוואה היא לא משמט אפי' לא הויה תוסי ככתוי לא לעיל דכל מילי דלאו הלוואה היא לא משמט אפי' לא הויה תוסי ככתוי לא משמט וי"ל דנים שאם פגמה הכתוי ולא התוסי הוי כאלו פגמה התוסי ומשמט הכל . . .⁴) ולגבות מן הקרקע. ואית חוב בעלמא נמי הכי הווי דמטלטי דיתמי לא משתעברי לביה וי"ל דמיניה דידיה קאמי דאילו בחוב בעלמא מיניה ואפי' סגלימא דאכתפיה. אבל כתוי לעולם אינה נכבית אלא מן הקרקע. כדמוכח בנדרים בההיא דאיל רי עקיבא אפי' אחה מוכר שער ראשך חייב אחה ליתן לה כתובה ואוקימנא כר' סאיר דאמי מטלטי משתעברי לכתובה אבל לרבנן לא⁵) . . . היג בספרי' יחד לה ארעה ברי' מצרנהא ואחיב מטלטי ואיתנהו בעיניהו וכן גרי דהשתא אחי שפי' דקאי מטלטי ואיתנהו בעיניהו איחוד שהוכרי התלמוד כבר אבל אי גרי כמו שכתוי בספרי' מטלמלין קודם יחד לה ארעה תי"ה) הוא שהרי לא דבר כלום מעיקרה בענין יחוד⁶) . . . אמר לעדים כתובו ותתמו והבו ליה. לאו משום רישא אצטריך דכאן דקנו מיניה אפי' דאמר כתובו לא צריך לאמלוכי ביה כדאמרין כפי חוקת הכתים⁷) קנין כסני שנים ואציל כתובו דסחם קנין לכתובה עומד. אלא משום סיפא נקיט ליה דאפי' דאמר לעדים כתובו ותתמו אפי' צריך למלוכי ביה. ואפי' שאם אדם אומר לשלוחו [..] כבר זה לפלו' מסברה לא צריך למלוכי ביה. שיה דאיכא רגלים לדבר שהוא רוצה שימלכו בו עדים [ד]לא הקנה לו מיד בקנין חליפין שי"ם דאין דעתו להקנות מיד. והיינו טעמא דהיכא דקני מיד שציל כתובו⁸).

² "מנה" נכתב ביני שי"ם.

³ הפרוש הזה נמצא בתוסי שלנו ביה עי'א ד"ה ולשבועה בשם ר"י.

⁴ התרוץ נמצא בתוסי ביה עי'א ד"ה ולשביעית בשם ר"י בשני לשון.

⁵ בתוסי שלנו ליתא. נדרים ס"ה ע"ב ועיין כתובות פ"א ע"ב.

⁶ תי' = תוסה.

⁷ בתוסי ביה עי'א ד"ה גרי כפי' ד"ה בשני מעם.

⁸ דף מ' ע"א.

⁹ ריש תוסי כתוי שם ד"ה כתובו ותתמו בשני לשון. — בתוספות שלנו יש עוד שלשה תוספות (ד"ה ולעבור על דת, ד"ה ולשבת וד"ה וסנון תנו) אשר לא נמצאו בכ"י שלנו.

דף ב' ודף ג'

ונתמעט¹⁰ מאיסור דם וחלב שוין . . . גונח יונק חלב בשבת¹¹). מיט מפרק כלאחר יד הוא. לאו בשיש בו סכנה איירי דאיכ מאי אייריא משום מפרק כלאחר יד אפי' הוי¹² מלאכה דאורית' שרי במקום סכנה. והקי' רית מהא דאמר' ביבמות פ' חרש¹³ אבא שאול אומ' נוהגי' היינו שהיינו יונקין מן הבהמה בייט ופרי' אי דאיכא סכנה אפי' בשבת נמי ואי דליכא סכנה אפי' בייט נמי לא. ומשני' לא צריכא דאיכא צערא קמ' מפרק כלאחר יד הוא שבת דאיסור סקילה גזיר רבנן ייט דאיסור לאו לא גזיר רבנן. אלמי' דבשבת אף במקום צערה גזיר. ותרת' דהחם מיירי בצער של רעב שמחמת רעב הוי יונקי' הבהמות ובהווא צערה בייט שרי ובשבת אסור. אבל הכא מיירי בצער שמחמת חולי דשרי רבנן אפי' בשבת ומצינו צער מחמת רעב במס' שבועות¹⁴ נשבע על הככר ומסתכן עליה מהו מסתכן לישרי ליה מר אלא מצמער עליה וכי' מי' אחתי ק'¹⁵) הא דפרי' החם אי דאיכא סכנה אפי' בשבת נמי היל' לאקשוני'. אי דליכא סכנה אלא שהוא חולה אפי' בשבת נמי. הילכך גרי' לס' דרי' מרינוס פליג אבא שאול. וכן מוכח מדפסיק הלכה כותיה. איכא מאן דפליג עליה. וכן כתב רב אלעס במס' שבת בס' הכית דרי' מרינוס פליג אדאבא שאול וקיל' כרי' מרינוס . . . מפרק כלאחר יד הוא¹⁶). ואית אפי' אי לא הוי כלאחר יד שרי דאין רישה אלא בגידולי קרקע. בדאמר' בס' כלל גדול¹⁷ המוצע הלזון שאינו חייב משום מפרק ובהמה נמי ולא חשיבא גידולי קרקע לגבי דבר הגדל ממש מן הארץ דרישה גמרה מסמנין דהנו ממש גידולי קרקע כדאית' בס' השוכר אח הפועלים¹⁸) מה רישה שהיא מיוחדת שהיא גידולי קרקע וכי' יצא החולב והמגבן והמחבץ שאינו גידולי קרקע. וייל דאיצטרי' הכא לטעמי' דכלאחר יד משום רי' יהודה

¹⁰ דף ב' ודף ג' הם תוספות לכתובות דף ס' ע"א וע"ב. ה' מלות הראשונות נמצאו שם סוף ד"ת יכול.

¹¹ תוס' כתובות ס' ע"א ד"ה גונח וכו'.

¹² בגוף הכ"ז יש כאן סימן כזה . . . ומראה אל הגליון ושם נשלם מלת הוי ועוד בג' מקומות נמצא סימן זה אבל לא ציינתו אותם כי אין כזה תעלול.

¹³ ק"ד ע"א.

¹⁴ כ"ז ע"ב.

¹⁵ תוס' ס' ע"א ד"ה גונח וכו' מביא קושיא זו בשם ר"י ומסיים על כן נראה דברייהא דהתם פליגא אהך דהכא וכן משמע מדקאמר הלכת כרכי מרינוס מכלל דפליגי עליה ע"כ. אבל הראיה מהר"ף נשמטה מתוס' שלנו וגם בהלשון יש שנויים קטנים.

¹⁶ תוס' שם בשנוי לשון וגם בשנוי הענין טעם.

¹⁷ שבת ע"ה ע"א.

¹⁸ ב"מ פ"ט ע"א.

דס"ל יש ד"שה אפי' בלא נידולי קרקע ומחייב שחיים אפי' בפועל חלוין⁽¹⁹⁾... ממעכן כנולו בצענה⁽²⁰⁾. והא דאמר'י בכ"מ שאסרו חכמים מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור. היינו דוקא היכא שהרואה סבור שעשה איסור מלאכה דאוריית' כגון שופשף בחמה אבל לא כנגד העם⁽²¹⁾ שאם יראוהו יחשבו שנכנסו בשבת. אבל הנא הוראה יודע שעושה מלאכה כלאחר יד . . ג' ימים ירוש'⁽²²⁾ ר"י אבהו בשיר יהושע ב"ל ג' ימים מעת לעת כד"א בזמן שפ"י מתוך בירוי. אבל ס"י מתוך חוליו מחזירין אותו בשאינה של סכנה אבל אם של סכנה אפי' לאחר כמה מחזירין אותו . . אפי' ביעתא בכותחא⁽²³⁾. לאו כסתם ביצים מיירי דאזתם אין צריכות [דף ג'] היתר דאין לך עיה שלא ידע שמוחרות בחלב. אבל בשוחט הרנגולת ומצא בה ביצים נפרות איירי שמוחר לחלב כדאיירי בפ"ק דביצה. ואית אסאי מותר לאוכלן בחלב מיש מביצת נבלה דאסרי ביה אפי' כמה נמכרת בשוק כדתנן במס' עריות. ותי' בה"ג דנבי איסורי נבלה דאורייתא החמירו בשר עוף בחלב דרבנן הקילו. ואית איב מקא אפי' ביצה בכותחא אסאי שפוטא הוראה זו משאר הוראות הא מלונתא היא דאסיד בשר עוף בחלב דאוריית' אסורה מידי דהוה אביצת נבילה. וי"ל דשפוטא היתה הוראה זו בימי' שהכל היו נוהגים בו היתר. ולפ"ת ניהא דתי' דבביצת נבילה החמירו משום דנבילה דבר אסור הוא. ונורו כביצת [נבלה] אסור נבלה עצמה אבל בשר עוף בחלב לא שייך להחמיר דאין בו איסור עד שתפול לתוך החלב ואם לא יודע שנמצאת בתרנגולת ולא שייך למנוח אסור בשר . . כאפקודות⁽²⁴⁾ ונפקא מיניה היכא דהרב מחל על כבודו ואו ליכא אפקודות' אהי"ס [בן כתוב] אל יורה דלא מסתייעא מילתא . . הלכה כרי' מאיר בגזרותיו אין לפי' דהכי גבי מניקה גוריי' מת אסור לא מת. וכן נתנה בגה למניקה אסור לא נתנה. וכן גמלתו אסור לא גמלתו. דאיכ' היכי שרי רב. נתמן לנבי ריש נלותי. אלא וראי' מינכר בין נתנה ללא נתנה ובין מת ללא מת.

⁽¹⁹⁾ עיין בתוס' שבת דף ע"ג ע"ב ד"ה מפרק שמיא בשם ר"ת תרוץ אחר דמפרק חייב משום ממחך אבל תרוץ זה אין נראה לר"י ותוס' שבת צ"ה ע"א ד"ה תחולב משום דדש הוא אסור וי"ל ואחאי ברייתא כרי' יהודה דאסרי' יש ד"שה שלא בגדולי קרקע כדפי' לעיל בפ' כ"ל גדול (דף ע"ג ע"ב) וכן נראה לר"י ע"כ. מתהוספות האלו יוצא שהתוספת אשר לפנינו שימת הר"י היא.

⁽²⁰⁾ תוס' כתובות ס' ע"א בשנוי לשון.

⁽²¹⁾ שבת ס"ה ע"א.

⁽²²⁾ בירוי כתובות פ"ה הל"ו (דף ל' ע"א) נמצא בלשון זה: פירש אין מחזירין אותו. עד איכן רבי יעקב בר אבא ר' ירמיה בשם רב מעת לעת. רבי חזקיה רבי אבהו בשם ר' יהושע בן לוי שלשה ימים מעת לעת. תני מעת לעת. רבי חזקיה רב כד"א בזמן שפירש מתוך בירוי אבל אם פירש מתוך חוליו מחזירין אותו מיד. בשאינו של סכנה אבל אם היה של סכנה אפי' אחר כמה ימים מחזירין אותו ע"כ. בתוס' שלנו ליהא.

⁽²³⁾ נמצא בשג"מ בתוס' דף ס' ע"ב. בעירובין דף ס' ע"ב ד"ה אפילו ביעתא נמצא כל מה שלפנינו אבל התרוץ דלהכי קאמר אפילו "שהכל היו נוהגים בו היתר" הובא בשם ר"י ובתוס' חולין כ"ה ע"א ד"ה ושיון מובא כמו בחב"י בתם.

⁽²⁴⁾ תוס' שם ד"ה כי אפקודותא בשנוי לשון.

אלא נזינן כמת שמא תהרגנו ונתנה בנה למניקה שמא תחזור בה המניקה וגמלתו שמא רוצה להגשא ותגמלנו קודם זמנו. והשת' ניהא הא דשרי' בי ריש גלותא דהתם משום דירוע לכל דלא הדרי וליכא למיטעי אבל בעלמי' אפי' נתנה בנה למניקה וכשבועה וקנין דאו נדאי לא הדרא איה לא שרי' ליה דאי' הקנין והשבועה ידועין לכל ואתי לחלופי היכא דליכא שבועה וקנין⁽²⁶⁾. . . הלכתא מת מותר גמלתו אסור⁽²⁷⁾.
 עד כיד חדש. חוץ מיום שנחארסה בו וחוץ מיום שנתגרשה בו. רבני' שמשון הוקן היה אומר דבגרשה אינה צריכה להסתין עד כיד חדש. שאין עליה להניק את בנה הואיל ובעלה קיים והביא ראייה מהא דתניא לעיל⁽²⁸⁾ נתגרשה אינו כופה. לסי שאינה מחוייבת להניקו. מיס דינן [תינוק?] שאין לו אב עשו חכמים תקי' שתניקוהו האם ורית אומר דאסורה לינשא מדתניא בס' התולין⁽²⁹⁾ לא ישא ארס מעוברת חכירו ומנתק חכירו וססיק ותנאי לא שנא נתגרשה ולא שנא לא נתגרשה. ועוד הביא ראייה מרמפרי' התם טעמי' משום דסתם מעוברת למניקא קימי' ומשמע היינו טעמי' דמניקה היינו טעמי' במעוי' ולמאי דהוה מפ' מעיקרי' דטעמי' דמעוברת משום דהסא ליה מי' שמעשה את העובר ויכול להמיתו

דף ד'

שייך בשטר אונאה שהוא שוה הרבה לקנה אותו. שימכרנו בדמי[ם] יקרים ללוה. אינן כגון. שהיה חייב לו מלוה. עים והעלה לו דמים לכתוי' לו שטר עליה⁽²⁶⁾. . . תיול ותהלה לכתובתה דאיסה לגבי אכזה⁽³⁰⁾. תי' מה תרוח בזה הא. אמרי' מאן דהאי' דינא דגרמי' מגבי ביה דמי' שטרא מעליא ורב נחמן דאי' דינא דגרמי' כדאי'י' בס' הגוול גבי ההוא דאחוי' אכריא דהטי' והייביה רב נחמן. ונרי' דלא מחייבא לשלומי' אלא דמים שנתנו לה על כתוי' ולא כל הכתוי' ונמצא שהיא מרווחת הרבה⁽³¹⁾ אבל לשנא דדמי' דשטרא מעליא וכשטרא לצלמי' לא משמע כי הכי מירושא. ורית⁽³²⁾ היה מחלק דוקא בכתוי' אינה מחייבת אלא הדמים שקבלה ואינה עומדת לינכות מתחלה כודאי' בשעת המקח אבל שטר. שהוא עומד כודאי' לנכות אם לא ימחלו אם הור' ומחלו חייב מדינא דגרמי' כל הכתוי' בשטר כדאמי' לקמי' דכשורא לצלמי' ולנהי' [= ולא נהורא] מה שחילק בין שטר לכתוי' דהא דמחייבי' ליה היינו משעת מחילה כאלו שרף שטריו והרוא' שעתה עומדת כתוי' לינכות כמו שטר ותני' היאך השיאה [?] רב נחמן לעשות עבירה להסיר ממון אחרים. וייל דקמנה כפעוטות

⁽²⁶⁾ תמצית הדבר נמצאת בתוס' שם ע"ב ד"ה ואמר רב נחמן.

⁽²⁷⁾ תוס' שם בקצור ושנויים ועיי' תוס' יבמות ס"ד ע"א ד"ה סתם.

⁽²⁸⁾ כתובות נ"ט ע"ב.

⁽²⁹⁾ יבמות מ"ב ע"א.

⁽³⁰⁾ כתובות ס"ה ע"ב סוף ד"ה הסוכר והדבור מתחיל עם חימת לרי'.

⁽³¹⁾ בתוספות שלנו (פ"ו ע"א) נמצא תקשיא ותתרוץ בשם רבנו יצחק.

⁽³²⁾ אבל וכו' נמצא בתוס' שלנו בשם הרשב"א ובאריכות דברים.

⁽³³⁾ בתוס' שלנו ליתא חילוק זה.

היתה³⁵) דמתנתה מתנה ומחילתה מחילה וכיון שהיא לאו בת עונשין היא לרב נחמן נמי אין בו דבר עכירה משום ומכשוך לא תתעלם. והשתא נמי ניהא שהיתה מרוחה הוכה לפי שאינה חייבת לשלם דקמין פניעתו רעה³⁴) מגבי ביה דמי שטרא מעליא נרי לי לא שישלם כל הכתוי בשטר אלא אומדין כמה שטר זה ראוי לימכר לפי מה שיש שיעבור ללוח ולפי אלמנח³⁵). . . מגבי ביה דמי גיירא בעלמי. עיקר מילתיה דאמימר איתמר אמילתיה דהשורף שטרותיו של חברו בהגזל קמא³⁶). ולחיק דמי גיירא בעלמי. . . ואית ליה ארעא ואית ליה וווי עביד מוטל לכסותו ליתן לבעל חוב וווי ולאשה ארעא וריח פי' דלאחר מיתה איירי אי תסום וווי אשה וכיח יהבי וווי לביח ואתתא שקלא ארעא³⁷). . . לכיח יהבינן ליה לאשה לא יהבי לה דיותר מהאיך רוצה לישא האשה רוצה לינשא. ואית מיש מהא דאמרין לעיל כתי' אשה משום הינא ואפי' רי' בנימין לא קאמי' דיהבי' לביח אלא מפני שהוא נושיל אבל אם שניהם שוין מודה ד'יהבי' לה לכתוי' אשה. ותרי' (= ותירין רי' חס) דהכא היינו טעמא דיהבי' ליה לביח משום נעילת דלח אבל לעיל לא שייך נעילת דלח בפני לווין אי יהבי' לכתוי' אשה דהא³⁸) [עי' לשון הכי'].

II.

ועתה אחרי הציבי הכי לפני הקורא אות וגם בצורתו החיצונית עלי לחקך על חנונתו בכלל ועל מחברו בפרט. בראשונה אחליש שלשונו צה ומדוקדק יותר מלשון התוספות הנדפסות כאשר יראה הקורא מהסקומות אשר העירותי עליהם שהם נמצאים בתוספות שלנו בשנוי לשון (ראה הערה 4, 7, 9, 15, 16, 22, 23, 24, 38) וגם במקומות אחרים. בכמה מקומות הכי מכאר את הענין ביתר באור ובתוס' הנדפס נמצאו רק קצורים מהם (הערה 25, 26 ועוד), פעם אחת נשמטה בתוס' הנדפס הראיה המובאה בהכ"י מן הר"ף (הערה 15) ופעם אחרת נשתנה סדר הענין (הערה 33) ואין ספק שסדר הכי הוא הנכון. בעל התוס' שלנו השמיש שמנה פעמים כל המאמר הנמצא בהכ"י או מקצתו ורובם ככלם הם פרושים פשוטים או ציונים קצרים ולא קישויות וחרוצים (הערה 1, 5, 15, 22, 32, 35, 36, 37), וחמש פעמים הוסיף עליהם דבורים מיוחדים והם דיה ולעונרת על דת (רף ניד ע"ב), דיה ולשכת ודיה יסכון ומה שנמצא בדיה כתובו ותחטבו בשם ר"י בר מרדכי בשם ריביא (רף גיה ע"א) ודיה מפני (פ"ה ע"ב). בהכ"י מובאים פעם א' הירושלמי

³⁵ בתוס' שלנו נמצא זה אחר הקושיא הראשונה וכלי ספק יותר נכון כמו שנמצא בהכ"י.

³⁶ על הגליון יש כאן עוד מלה אחת ולא יכולתי לקרוא ונראה כמו פסק ור"ל שיש

כאן ספקא.

³⁷ בתוס' שלנו ליתא ותוא ננגד פרוש רש"י שפירש: כל החוב שכתבו.

³⁸ בב"ק צ"ח ע"ב. גם זה ליתא בתוס' שלנו.

³⁹ בתוס' שלנו ליתא וסת שמביא בשם ר"ח לא מצאתי במקום אחר.

⁴⁰ בתוס' דיה לאשה בשנוי לשון טעם.

(הערה 22); ההלכות גדולות, הרי"ה, הרי"ף; ב' פעמים רש"י בשם רש"י ולא בשם קונטרס כנהוג בתו"ס שלנו. (ראה צונץ, צור נעשיכמע 46); פעם א' רבנו שמשון הזקן ושם פעמים רבנו חם והוא האחרון שבכולם כי ר' שמשון הזקן היה בן דורו אבל מתלמידי רש"י האחרונים ובלי ספק זקן ממנו (צונץ שם 56; ווייס, דור דור ודורשיו היר צד 345; נראם, גאליליא יודאיקא צד 477). הריב"א היה הראשון מבעלי התוספות (צונץ 31, דריו"ד 339) והיה בן דורו של ר"ה ומה שהביא בשמו הרי" בר מרדכי (ראה אודותיו דריו"ד 347) בתו"ס רף נ"ה ע"א ד"ה כתובו וחתמו לא נמצא בהכ"י ומוכת מזה שהתוספות של הכ"י אינם מעשה הריב"א וקדומים להרי בר מרדכי.

הרב האחרון אשר נקרא בשם בהכ"י הוא ר"ה ולפי זה מחברו חי בזמן הרי"ה ולא בזמן מאוחר ואחרי שהביאו פעמים רבות יותר ממה שהביא אחרים נוכל להחליט שהיה תלמידו, וברור בעיני שהוא רבנו יצחק הזקן הנקרא בתוספות שלנו ר"י הוא ולא אחר. הו"ן מן הסימנים המוכהקים אשר הבאתי עד עתה אע"ד לי עוד ששה עדים נאמנים כי שם פעמים נמצא בכ"י סתם מה שהובא בתוספות שלנו בשם ר"י (ראה הערה 4, 15, 19, 23, 29, 30) ומה ראה שאין עליה תשובה שהמחבר הוא רבנו יצחק, ונוסף על זה פעם אחת מובא בדרסם בשם ר"י מה שנמצא בכ"י בשם ר"ה (ראה הערה 3) ומה מוכח שבעל התוספות שלנו לקחו מתוספות הרי" ולא הרגיש שהרי" מביאו בשם ר"ה. ונוכל גם להוכיח שהתוספות של הכ"י הן מעשה מחבר אחד כי פעם אחת משמש בלשון נראה לי (ראה הערה 35). אמנם לא אכחד תחת לשוני שלכאורה יש שתי תשובות על ההלפתנו שהמחבר הוא רבנו יצחק הזקן. הראשונה היא שכ"י נמצא פעם אחת בסתם מה שמובא בתוספות שלנו בשם הרשבי"א אשר חי ארבעה דורות אחרי הרי"ה (ראה צונץ שם 35). כי בכ"י נמצא ברי"ה תיזל ותיחלה (ראה הערה 30) מאמר זה: אבל לשנא דרמי דשטר מעליא וככשורא לצלמי לא משמע כי הכי פירושא וכתו"ס שלנו נאותו דבור דף ס"ו ע"א: ומיהו לא נתישב לרשבי"א לשון סגני ביה רמי שטר מעליא דמשמע דחייב לשלם כל הכתוב בשטר ומביא ראי' מהא דאמרינן בפ"ב דקדושין וכו"י. אולם ברור בעיני שגם מאמר הגיל יצא מפי רבנו יצחק אבל הוא לא הוה דעתו נגד הפרוש הגיל רק בקצור ועל כן מביא בעל התוספות דברי הרשבי"א אשר הרחיב את הענין וכן הוא דרך המפרשים (גם הגמרא) להביא המאמרים רק בשם האחרון אשר האריך בהם אף אם נמצא תמצית הענין אצל אחר הקדום בזמן. התשובה השניה היא שכ"י נמצא סוף ד"ה המוכר אבל חסר כל ד"ה מסני הבא אחריו בסוף דף ס"ה ע"ב וברבור האחרון הוה הובאה, תימה לרי"י ומשמע מזה שמחבר הכ"י אשר לא הביא קושיא זו איננו הרי"י, אבל יש ליישב הדבר כי הקושיא היא מבכא מצינא דף י"ט ע"ב ואפשר שמקורה הראשון היה שם ובעל התוספות הכניסה כאן בכתובות או שנפל מעות בספרים ויש לגרוס ר"ה או שם אחר במקום ר"י או שנשמט הדבור הקטן הוה מן הכ"י.

ואך שיהיה הרבר השגה קטנה בנו לא תזו ממקוטן הראיות הרבות והחזקות אשר הכאתי שהמחבר הוא רבנו יצחק הוקן וכאמת רוב התוספות שברסום מחבורו לוקחו כמו שאמר הרב יוסף קולון (מהרי"ק) בתשובותיו סימן ג' וז"ל: על מה אדני התוספות הסבכו אם לא על דברי רית וסירושינו או מי ירה אבן פנתה אם לא רבינו יצחק הירוד בעל התוספות ע"כ, זכנ ראינו כאמת בכ"י שלנו שהזכיר את רית' שש פעמים עם שהזכיר גדולים אחרים רק פעם אחת. תוספות רבנו יצחק אכדו כי לא העתיקו אותם בקובצים מיוחדים אחרי שנשתקעו בתוספות שלנו ובקובצים אחרים יותר שלמים כמנ שאכדו הפרושים הישנים אחרי שהכניס רש"י עקר דבריהם בפרושו שנתקבל מרוב העולם וכן נאכדו כמה וכמה קובצי תוספות אחרי שנרסמו וע"י זה נתפסמו ונתקבלו התוספות שלנו ורק בעל השטה מקובצת ואחרים הצילו יתר השלטה. בכל זאת לא נשכח זכרון תוס' ר"י מדורות האחרונים כאשר מראים דברי מהרי"ק הנ"ל אבל לא נודע יחוסם אל התוספות שברסום רק בכלל ולא בפרט אמנם מן העלים האחרים אשר אנה השם לידי אנו למדים עתה גם זה ומן הפרט אתה למד על הכלל. הגה אנו רואים המראה הנפלא שהאחרונים העתיקו דברי הראשונים כלשונם ממש, ואף אם נפלו בהם שנויים במשך הימים העקר נשתמר במקומו והוא רובא דמנכר לכל חוקר. האחרונים הוסיפו וזרעו אבל לא סלקו מכל וכל מעשה הראשונים והיו דרכה של תורה שבעל פה מיום הולדה וזוה הדרך הלכו המפרשים התנאים האמוראים הסבוראים הגאונים והרבנים עד בעלי התוספות כולם תורת אבותיהם ביריהם בה חשקה נפשם נצורה כאשון עינם הפכו בה והסכו בה שכל חייהם בה היו תלויים פרשוה והרחיבוה ער כי כל דבריהם רק סעיפי שורש אחת הם.

אנכ אורחא אפי' אור על התוספות למסכת קידושין אשר יצאו לאור על שם ר"י הוקן בשם שנרסם בוילנא ואוכיח שאינם שייכים לו ואסדר ראיותיו זו אחת זו:

(א) המחבר מביא פעם אחת בפרוש תוספות ר"י הוקן בשמו ממש ראה דף ט"ז ע"ב: אמילו במסכתא דבלה, סי' בתוס' ר"י הוקן זה דרשא כמו אנרא דכלה דחקא וריש [כן קרא לרשי'] סי' אפי' במס' בלה. אבל את רית שהיה אחי אמו ורבנו של ר"י הוקן ורוב תורתו ממנו לא הביא מחברו אף פעם אחת. ולפי דרכנו למדנו. שלא היה מתלמידי הרית והר"י ואף לא מתלמידי תלמידיהם.

(ב) כמה פעמים הביא את בעל ההשלמה אשר חי לערך ה' אלפים (ראה על אודותיו את הטבוא לסי' ההשלמה אשר הוציא לאור לזכר עקי' בספרים תרמ"ג ותרמ"ד והספר הצרפתי Gallia Judaica להכנס גראסס צד 99). ראה כ"ד סעי'ב: והרב בעל התשלום כתב בגדלים דבר פלא והעקר כמו שכתבנו, שלא כדברי בעל התשלום. (שם), כ"ה סעי'ד: כתב בעל ההשלמה. וכן מביא עוד ב' פעמים דף ט"א ע"ב ופעם אחת סי' ע"ב.

ג) פעם אחת הביא את סי' התרומה מרבנו ברוך שהיה חלמיר הריי (שם הגדולים מערכת ספרים ערך תרומה) דף ע"ח ע"ב: כתוב בס' התרומה שריח סי' וכו' וכתב בעל התרומה ומכאן מוכיח רבנו יואל, וכבר הריגיש בזה המוציא לאור שיש ויילנא בלות ההוספות למסכת קדושין.

ד) יותר מכלל הספרים (הוי"ן מפרוש רש"י) השתמש במשנה תורה לרמב"ם שחביאו (כמעט בכל דף ודף) לערך ששים פעמים ונושא ונותן ברבדיו. הרי"ם חבר ספרו הגיל ד"א תתק"ס ואף שהריי הוקן היה בשנה הגיל עוד בחיים לא היה אז צעיר לימים כי אם זקן שבנו ר' אלהן בעל התוס' נהרג על קדושת השם די' שנים אחר זמן וה³⁹ והוא זכר נמנע שזקן כמוהו ישתמש לרוב בספר חדש אשר מקרוב בא ויביאנו בלשונת המוכחים שהיה יקר בעיניו מכל ספר אחר, נוסף לזה מביא את הרי"ם בלשון זיל ומביא גם את סרוש המשנה לרמב"ם בלשון שנעתק לפנינו⁴⁰. באלו הלשונות מביא את הרי"ם: וכך כתב הרי"ם (ו' ע"א זכמה פעמים); וכן דעת הרי"ם (ו' ע"א זכ"ס); והרי"ם מירש וכו' ויפה מירש (ו' ע"ב); והרי"ם כתב וכו' נראה שפירש וכו' (ו' ע"א זמ"ג ע"ב); וצ"ע למה לא הביא הרי"ם זיל (ו' ע"א); ודעת הרי"ם כפי' קמא (ו' א' זכ"ה ע"ב); והרי"ם כתב שני החירוצים בסיג ופי' [מהלכות אישות] (י' א'); וכתב הרי"ם וכו' נראה שדחה ההיא דרבה וצ"ע (כ"ד סעי'ב); והרי"ם הביא המשנה פ"ה כמו שהיא וכו' ובגדרים ססק כ"י מאיר ולא ירדתי לסוף דעתו שרבריו נראים כסותרים (מ"ז סעי'א); ובוה נמצא חדוש גדול בספרי הרי"ם שהוא הביא הדין כשנוי"א דאכ"י בנשים סי' וכו' ובמכירה פכ"ב ססק כ"ב נחמן דקנה מחצה וזה ודאי אי"א מבלי פעות סוסר (ג"א א'); והרי"ם זיל כתב בפ"ב שאם וכו' ובתרומות פ"ה כתב והוא שביאנו וכו' נראה דעתו וכו' (מ"ישב את הרמב"ם סי' סעי'א); והנה זה הפ"י טוב מאד ומקובל למיש הרב ונאות לשפת הגמ' וכו' כי לפ"י ריש וכו' (ע"ה ע"ב).

כמה פעמים אמר וכן דעת הרי"ף והרי"ם וגם בהפך לשון וכן דעת הרי"ם והרי"ף או בלשון וכן ססק וכיוצא באלה ויוצא מזה שהרי"ם חי לפחות דור אחד לפני זמן המחבר ולשון הרמב"ם היה שגור בסוף כי אמר: והעיקר מה שפרשנו (מ"א א') או כמו שבארנו (מ"ז ב' זכמה פעמים), שביארנו שם תכלית הביאור (מ"ב ב') כאשר נמצאים פעמים אין מספר בסירוש המשניות. ואין ספק שארץ מולדתו ומושבו היתה צרפת הדרומית כי הביא כמה פעמים מלות צרפתיות (י"ד ב' ב' כ"ז ב' מ"ד א', מ"ה א' ג"ב א' וע"ין ברש"י) וגם הביא את הראב"ד שחי שם (מ"א א', מ"ה ב', ס"ג ב',

³⁹ ראה הקדמת הד"ר פרענקל לתוספות על מסכת עבודה זרה. לרבנו יואל. אלהן רבנו יצחק (בעל התוספות) מודפס זיל (הוסיאמן תרס"א).

⁴⁰ מ"ה ע"ב ולשון הרי"ם בפי' המשנה גדלת מקשמת הנשים ע"כ בפי' המשניות נמצא: גדלם אמרו בגמרא גדלת רוצה לומר מקשמת הנשים. ראה עוד עוד סי' ע"ב שביאנו ב' פעמים. לשון פי' המשניות; ולשונו בפי' המשנה וכו' סי' ע"א. ודעת הרי"ם. זיל לפי' ש' בקדושין פ"ב זמ"ז ובסוף המצות בקמ"ה וקמ"ב (ע"ה ע"א) ע"י"ש בהגהה שתניה בשעת הל"ב ד' י' כי בעל תתוס' לא הביא ההלכה בשום מקום.

סיד א') וכתב דף ו' עיב ובהלכות הריף הבאות מספרד נמצא וכו' וכרוב ההלכות ליכא: (ט' א': דעת הריף והריס לפי מה שנמצא כרוב ההלכות). מגדולי הראשונים הביא חזק מן הריף שקראו גם בעל הלכות⁽¹⁾ (כגון י' א') את הנאונים (מיה ב') והג' (סיא ב'), רבינו נסים (ח' ב', י' א'), רבינו חננאל (ו' ב', ט' ב', ליב א', מיה ב') ורבינו מאיר (ז' א'). אולם רובא דרובא הביא פרוש רש"י, לפעמים העתיק פרושו מלה במלה כלי הזכרת שמו (כגון ר"יב ב' וניג א'), פעמים רבות אמר: סתם וריש פי' (ר"ל) לא כפרוש המחבר י"ב ע"ב, ליט ע"א ועוד) או השיב על פרושו והשתמש כמה לפעמים בלשונות שמוכיחות שלא היה מבני בניו של רש"י כגון ליג א': אעפ"י שנדחק שם ריש לפרש, מיה ב': ופי' ריש ונרסתו אינו מקובל, ג' ב': פריש וכו' והא' פירושא לא דייק, ניט א' וסיב ב': פריש וכו' ולא נהירא, עיב א': כתב ריש כריש מציעא וכו' וזה תימה גדול. הספר הזה כולל באמת פרוש למסכת קדושין ובטעות קראוהו בדפוס ווילנא כשם תוספות והוא גלוי לעין כל המשום עינו עליו כי רוב דברי המחבר הם פרושים פשוטים⁽²⁾ ורק במקומות מעטים הכניס קושיות ותרוצים על דרך בעלי התוספות. במקומות מעטים פרש כמו רש"י מבלי הזכיר את שמו כאשר הכאתי למעלה (ראה עוד מ' ב' ד"ה בית נחוח וס' ב' ד"ה בדרוסתורא) אבל דרכו להכניס פרושו בתוך פרושו ולהביאם בשמו כגון סיג רע"ב פי' ריש וכו' עכ"ל ריש ועוד כמה פעמים, ע"ה רע"ב פי' ריש (כ' פעמים) ופי' סע"א כל זה פריש. במקומות אחרים אמר: וכן נראה ספ"י ריש או כיוצא בזה (למשל ס' סע"ב) והביא גם פרושים אחרים כגון ז' ע"ב וליט א' מאית דמפרשי וכו' או בקצת פרושנו נמצא וריש פי' וכו' ניב ב' וריש גרס וכו' וריש פי' וכו' ויש שפרשו סיג סע"ב הראב"ד פי' וכיוצא בזה.

אחרי הדברים האלה ברור היא בעיני שהפרוש אשר מונח לפנינו בדפוס נלקח בחסר כי לכמה דפי' לא נמצא פרוש כלל אורק ועוד שם ועיר שם (י"א, י"ב, ט"ז ב', ט"ז, י"ז ב', י"ח ב' עד ניב ב', ליז ב' עד ל"ה א', מ' א', מ"א ב', נ"ג, נ"ד א', נ"ה, ס"ה א', ס"ז א', ע"י, ע"א ב', ע"ב א', ע"ה ב') וזה אי אפשר בחבור אשר אינו מכיל קושיות ותרוצים לבד כי אם לרוב פרושים פשוטים וגם תרגום מלות. המחבר הביא פרושו למגלה: ובגמרי' ס' בני העיר וכו' כמו שביארנו שם תכלית הביאור (ט' סע"ב). לכתובות: ובפי' האשה שנתארמלה בארנו האמת (ס"ז א' ועוד סיפ ב'). לגמ"ן: ובארנו סרק כל הגט ובמי שאחוז (ע"ה ב' ועוד ניט ב' וס"א א'). ליבמות: דאמרי'ן ביבמות סרק אלמנה ושם ביארנוה יפה (ע"ה סע"א ועוד ס"ה א'). לבבא מציעא: כמו שבארנו בהשואל (ס"ז ב' ועוד ליג א'). לבבא בתרא: כמו שביארנו פי' המוכר את הספינה (מ"ב סע"ב). לשבועות: כדברינוא התם בשבועות

⁽¹⁾ ס"א ע"ב ב' פעמים: מיהו הריף הביא בתשובות.

⁽²⁾ כמה פעמים נמצא "בגמרא מפרש" (ס"ג א' ס"ד ב' ע"ו סע"א ע"ז רע"א ס"ב א') והביא גם גרסות כגון מ' ע"ב אית גרסה ב' ב' הג' ריש וכו' והריף והרי"ם גרסי.

ובסוף מ' כל הבשר (ע"ז ב'). לחולין: (שם). לנדה: כמו שבארנו מ' תנוקת (ניז א'). לפי זה היה המחבר אחד מגדולי הראשונים אשר חבר פרושים לכל הפחות לעשר מסכתות וכדאי גם למסכתות אחרות ולא קבל פרוש רש"י ומשונה גם לשונו מלשון רש"י אף שכבר עברו מאה וחמשים ואולי כבר מאתים שנה שהם חמשה או ששה דורות מוזמן שנתפשת פרוש רש"י בעולם ונשתכחו הפרושים הפשוטים האלה בצוק העתים ולא נשתייר מהם רק שריר ופליט ונעלם שם מתברם ומצוה להשיב האברה לבעליה⁴⁸).

⁴⁸ ואגב אציין כאן המקומות אשר הביא בהם הירושלמי ואלה הם: ח' סעיב (ודאי זה הירושלמי חולק עם תלמודו שלנו וכן דעת הרי"ם והרי"ף שלא הביאו זה הירושלמי ואיכא למאן דאמר דלא פליג ותלוק יש וכו'), ל"ח ב', ל"ט א' (אם לאו דגרסי בירושלמי), ל"ט ב', ס' ב', ס"ב סעיב, ג' א', ג"ח א', ג"ט א', ס"א רע"ב, ס"ג סעי"א, ס"ט ב' (ובתלמוד ירושלמי נמצא) ס"ב א'.